

A Hymnus földje: Szatmár vidéke honismereti értekezéslet

A kolozsvári Apáczai Csere János Elméleti Líceumban évek óta napirenden lévő: Szülőföldem, Erdély honismereti sorozat hetedik, Szatmár vidékével foglalkozó értekezésletére került sor 2018. január 26 – 27-én. A kétnapos rendezvény során a diákok és az érdeklődők ízelítőt kaphattak a sok történelmi viszontagságot és területi átrendeződést megélt tájegység néprajzi sajátosságaival (szokásvilágával, ruházkodásával, táncrendjével, népzenejével, hagyományos életvitelével az ünnep- és hétköznapokban, népi varrottasaival, szőtteseivel és kerámiájával), irodalmi, zenei, képzőművészeti, helytörténeti múltjával, építészeti örökségével.

A péntek délután kezdődő ismeretterjesztő konferencia első mozzanatát Muhi Sándor képzőművész-tanár, művészeti író: *Szatmári úti képek* fotótárlatának megnyitója képezte, melyen a szerző felvázolta a bemutatott mintegy hetven felvétel keletkezési hátterét, személyes indítékát. A jelenlévő szépszámu diákság, meghívott vendég és kolozsvári érdeklődő közönség számára „közelképbe került” ily módon az Erdély északnyugati csücskén húzódó szatmári térség. A szerző által lencsevégre kapott hagyományos szobabelsők, népi szöttesek, varrottások, kerámiák, foglalkozásokkal kapcsolatos kellékek és személyek, tájházak, múzeumok, falurészletek ugyanis önmagukért beszélve kalauzolják a nézőt egy letűnt világ fotók által felidézett közegébe.

A rendezvénysorozat nyitányaként Vörös Alpár iskolaigazgató kifejtette: önazonosság tudatunk megalapozása számára elengedhetetlenek az ilyen és ehhez hasonló honismereti alkalmak, megnyilvánulások. Ugyanakkor megköszönte a kétnapos értekezéslet előadóinak ügyszerető fáradozását.

A péntek délutáni tárlatnyitót Muhi Sándor: *Morzsák Szatmárnémeti építészetéből és képzőművészeti életéből* című előadása követte. Az előadó Hám János (1781-1857) római katolikus püspöknek a városkép alakításában játszott fontos szerepét vázolta előjáróban, majd kitért a külsejében újklasszicista, belső terében pedig barokk stílusjegyű római katolikus székesegyház bemutatására, majd ismertette a szatmári Zárdában található Than Mór festményt. Bemutatásra került továbbá: az ezernyolcszázados évek elején épült Láncoz-templom, a Kölcsey Ferenc Főgimnázium, a püspöki palota, a nemrég felújított szatmári színház, az 1842-ben épült, neogótikus jegyeket mutató, Hám János idejében épült Kálvária-templom, az ezerkilencszázados évek elején emelt állami népiskolák valamint a törvényszék épülete, a Királyi Katolikus Főgimnázium (ma Mihai Eminescu Nemzeti Kollégium), a szecessziós stílusjegyű Pannónia Szálló (ma: Dacia Szálló), a céhes múltat idéző Csizmadiaszín és Iparos Otthon épülete, illetve a zsidó vallás két irányzata számára épült zsinagógák, valamint a görög katolikus templom.

Vicsai János történelemtanár: *Szatmár helytörténeti bemutatása* című előadásában a különféle be- és kitelepítéseknek betudható nemzetiségi arányváltozásokról beszélt. Megtudhattuk azt is, hogy földrajzilag a Keleti Kárpátokat az Alfölddel összekötő vidék lakossága sok történelmi viszontagságot és területi átrendeződést élt meg. Legátfogóbb bemutatása pedig Borovszky Samu (1860-1912): Szatmár vármegye monográfiája (1906) című művének köszönhető. Továbbá említésre méltó, hogy a térség mostani, Szatmár megyei részében

található többek között Nagykároly, Tasnád, Erdőd és Szatmárnémeti, melyek közül az utóbbi, Szatmár és Németi 1712-ben történt egyesítése folytán jött létre. Amint az előadó kifejtette, a Szatmár elnevezés (és egyben a térség neve) a német salzmarkt (sóvásár) kifejezésből eredeztethető, - a Németi elnevezés pedig a városrész akkori lakóinak nemzetiségi hovatartozására utal.

Az értekezéslet egyik fénypontját a szatmári népviseletbe öltözötten Dobráról érkezett magyartanárnő, Kallós Anna Mónika jelentette, aki tucatnyi tájjellegű varrottast és szőttest is hozott magával, kiegészítve a Kajtár Magdolna, ákosi magyartanárnő jóvoltából kölcsönkapott hasonló jellegű gyűjteményt.

Dobra monográfiája tanulmánykötet szerkesztőjeként és társszerzőjeként, Kallós tanárnőtől (előadása címe: *Dobra - emlékek és élmények*) többek között megtudhattuk, hogy a középkor óta szőlődombjairól és jó borairól híres Kraszna völgyében található több mint nyolcszáz éves település Sződemetertől, Kölcsey Ferenc szülőfalujától 25 km-re, Szatmárnémeti és Zilah között terül el. A faluközösséget először a Várad Regestrumban, II. András uralkodása idején említik. 1456-ban már iskolai oktatás folyik a településen. Református temploma 1799-ben épült, és egykazettás festett deszkamennyezettel rendelkezik. A temető muzeális értékű kopjafái tölgyfából készültek. A tulipános-kalapos díszítésűek: férfi, a kendős-kontyos mintázatúak pedig női elhunyra utalnak. Ma is élő hagyomány a legények által bemutatott borköszöntő, mint a szőlőműveléssel kapcsolatos népi szokások egyik szép példája. Máig fennmaradtak a régi pincesorok is.

A szatmári zenei élet múltja és jelene című előadásában Szép Gyula, a kolozsvári Magyar Opera igazgatója, elmondta: a népzene és a szalonzene párhuzamosan, egymást kiegészítve virágzott a XIX. században. Megemlítette, hogy az erről a vidékről származó verbunkos és csárdás Liszt Ferenc zenéjét is megihlette, aki tévesen úgy vélte: ez a hagyományos, régies magyar népzene.

Mivel a Hymnus költője, Kölcsey Ferenc (1790-1838) a tájegység, Sződemeter szülőtte, az előadó kitért „nemzeti imánk” Erkel Ferenc (1810-1893) által történt megzenésítése körülményeire és hangzásbeli, műfaji elemzésére. Elmondta, hogy az 1844-től hallgatólagos közmegegyezéssel „nemzetivé” vált Hymnust a Trianon előtti időszakban „feszesebb” előadásmód jellemezte. Megemlítette azt is, hogy „Nemzeti Himnuszunk” közkinccsé válása előtti időszakban a Boldogasszony anyánk (katolikus), és a Tebenned bízunk (református) énekek töltötték be a himnusz szerepét. De gyakran ilyen célzattal elhangzottak a Rákóczi-induló különféle, népi változatai is.

A szombati értekezéslet Rácz Éva, médiaszakember előadásával kezdődött, aki a szatmári újságírás, rádiózás és internetezés világába nyújtott betekintést. Megosztotta a hallgatósággal nemcsak ilyen irányú élményeit, tapasztalatait, hanem ilyen vonatkozású elérhetőségi adatokkal is szolgált.

A továbbiakban Weisz Attila művészettörténész előadása révén *Szatmár térség középkori templomai* kerültek közelképbe. Az előadó részletesen beszélt a tájegység lakóinak múltbeli társadalmi és egyházközösségi viszonyairól, a különböző történelmi korok viszontagságai közepette bekövetkezett területi átrendezésekről, illetve a térség számbelileg is jelentős műemléktemplomairól. Hangsúlyosan kitért az Ákos nemzetség monostori templomának, a 12-13. században épült háromhajós, a romanika stílusjegyeit felvonultató ákosi bazilika bemutatására. Elmondása szerint a téglyából emelt, (a templom nyugati, bejárati részén)

kéttornyú épület eredetileg az apszist közrefogó, keleti részére tervezett másik két torony révén négytornyúnak indult.

A 13. században épült nagybányai Szent István plébániatemplomról szólva megtudhattuk, hogy gazdag dokumentációs anyaggal rendelkezik. A viszonylagos épségben megmaradt István torony manapság látható állapota annak a „szerencsés fejleményének” tudható be, miszerint azt az 1846-ban kiadott, a 18. század óta romos állapotban lévő templomra vonatkozó bontási engedély „megkímélte”.

Dohi Zsuzsa magyartanár: *Szatmár irodalmi életének múltja és jelene* előadásában a térség irodalmi életének múltbéli és jelenkori változatosan gazdag „spektrumát” érzékeltetve, megemlékezett a 16. században élt erdői Sylvester János (1504-1551) humanista tudósra és bibliafordítóra, a nagykárolyi származású Károlyi Gáspár (1529-1592) bibliafordítóra a magyar nyelv fejlődési irányát évszázadokra meghatározó munkásságáról.

Ezt követően a 18-19. században élt Gvadányi József (1725-1801) költőről, prózaíróról, illetve az Érsemjéni született Kazinczy Ferenc nyelvújítóról (1759-1831), valamint a Szódemeteren született Kölcsey Ferenc nagy ívű életművéről beszélt.

Majd Gaál József (1811-1866) történelmi író, Oroszhegyi Szabó József (1822-1870) útirajzíró és publicista, Lugossy József (1812-1884) nyelvész, Bodnár Zsigmond (1839-1907) irodalomtörténész és Kis Áron (1845-1908), a pedagógiai irodalom megalapítójának munkássága is említést nyert.

Megemlítette még a „költőfejedelmet”, Ady Endrét (1877-1919), aki sok tekintetben a Szilágyság „gyermeké” ugyan, de a jelenleg Szatmár megyei Érmindszent szülöttként szintén ide tartozik.

Szóba kerültek továbbá: (az Ady által is nagyra becsült, nagykárolyi származású) Kaffka Margit (1880-1918) író, Markovits Rodion (1884-1948) író, Csúry Bálint (1886-1941) nagyhatású nyelvész, Gellért Sándor (1916-1988) költő, Panek Zoltán (1928-2001) prózaíró, Páskándi Géza (1933-1995) költő, dráma- és prózaíró vagy a Kolozsváron kiteljesedő Dsida Jenő (1907-1938) és Szilágy Domokos (1938-1976) költők.

Murádin L. Noémi: *A Nagybányai Iskola* előadása, az „új időknek új dalai” szellemiségben „szárnyra kapó” képzőművészeti törekvések irányát, tartalmát igyekezett feltárni. Már az előadás felvezetéséből kiderült ugyanis, hogy a millenium évében, 1896-ban Hollósy Simon (1857-1918), Ferenczy Károly (1862-1917), Thorma János (1870-1937), Réti István (1872-1945), Iványi Grünwald Béla (1867-1940) és mások által (sok tekintetben a Barbizoni Iskola mintájára) kezdeményezett festőiskola, a maga törekvéseivel, újszerű látásmódjával nemcsak képalkotó módszerében változtatta meg az akkortájt divó akadémista felfogást, hanem témaválasztásában is új szempontok vezérelték. A szemléletváltás mentén ugyanis az addigi felfogás szerint jelentéktelennek tűnő valamely tájélem például, az adott alkotás „főszereplőjévé”, üzenethordozó összetevőjévé vált azáltal, hogy kompozíciós tényezővé minősült a szín, az ecsetkezelés belső ritmikája, a fény-árnyék viszonylatok, a látványelemek atmoszférikus festői megragadásának „hogyanja és mikéntje”. Az így képpé átlényegített látványelem, - a megváltozott alkotói alapállásnak betudhatóan, csupán ürügyként szolgált valamely gondolat, hangulat festői megformálásához, megjelenítéséhez.

Az előadó beszélt továbbá a generációváltásoknak betudható szemléletbeli változásokról, az időközben jelentkező „törésvonalokról” és irányváltásokról, melyeknek

betudhatóan több korszakra osztható a Nagybányai Iskola mintegy félévszázados fennállása és tevékenysége.

Szabó Zsolt író, a Művelődés volt főszerkesztője, a kétnapos honismereti rendezvény kapcsán nemcsak mint előadó vette ki részét, hanem az előszervezésben is önzetlenül részt vállalt, így „gyümölcsöztetve” a rendezvény javára az évtizedek során Erdély-szerte tett barangolásai eredményeként megszerzett hely- és emberismeretét. Szatmár vidékével kapcsolatos, élet közeli tapasztalatait, élményeit osztotta meg a hallgatósággal. Mondandójának vezérfonalát jelentette azon gondolat, mely szerint szavakban nehezen megfogalmazható, valami sajátságos ízelet rejtegető, erőteljes arculati vonásokkal rendelkező tájegység Szatmár, ahová – a Szilágysághoz hasonlóan – kolozsváriként is ezer szállal fűződik.

A sokszínű és változatos megközelítési szempontokat felvonultató kétnapos rendezvény a szóban forgó tájegység arculati vonásainak feltérképezését igyekezett nemcsak szóbeli értekezések, előadások révén bemutatni, hanem sok esetben versek felidézése révén is. Ilyen megfontolások szerint került Kallós Anna Mónika általi felolvasásra a dobrai legények borköszöntője, vagy Gellért Sándor, Dsida Jenő, Szilágy Domokos egy-egy versének Dohi Zsuzsa révén történő felidézése. A maga nemében hangulatkeltőnek bizonyult a tíz Ady Endre-versből Székely Géza által összeállított és elszavalt *Szépbe-szótt hit* vers-fűzér is.

A művészi érzékletesség és kifejezőerő magával ragadó élményét nyújtotta a Felszállott a páva díjas Tokos zenekar szatmári népzene típusokat felelevenítő muzsikája is, melynek során a zenekar vezetője, „prímása” Vajas Albert, a szatmári népzene és néptánc bemutatása kapcsán tartott ismertetője is maradandó élményt jelentett.

Előadásából kiderült: erre a térségre is érvényes, miszerint a mezővárosok fejlődése maga után vonta a faluközösségek régies zenéjének és táncrendjének átalakulását. Többek között azért is, mivel a vidéki falvakat bejáró táncmesterek révén hamarabb találkozik a tájegység népeisége a polgári szalonzene, valamint társas zene és magyar népies műzene hatásával, illetve a zenei műfajoknak megfelelő tánc típusokkal, mint más térségek. Az életerős tánc- és népzenei hagyományok azonban még képesek szervesen magukba olvasztani az új hatásokat, megújulva, modernizálódva általuk.

A szatmári tájegység tánc- és zenedialektus formálódásában jelentős szerep jutott a cigányság ilyen irányú kultúrájának, illetve a cigányok által hordozott és közvetített régiesebb erdélyi népzeneinek és tánckultúrájának. A vidék tánc típusai, a verbunkos, lassú és friss csárdás, kondás- és pásztortáncok mellett az oláhos, a román táncanyag, valamint a lakodalmi (a tréfás-dramatikus verbunk, az osztótánc, a polgári társastáncok) táncok. A zenei bemutatóval egy időben a szatmári táncrendeket is érintő előadás kitért a csárdás és verbunkos szatmári eredetének ismertetésére is.

Megtudhattuk, hogy bizonyos falvakban a botóló, harci jeleneteket idéz fel, a zenéje pedig kissé darabosabb, mint a csárdásé. Ami viszont meghatározó volt: akárcsak az énekeshez, a táncosokhoz is alkalmazkodnia, „idomulnia” kellett a zenekaroknak.

A fenti gondolatok jegyében, annak „illusztrációs” folytatásaként a Tusai Szilárd vezette Bogáncs néptáncgyűttes szakszerűen hiteles, élményszerű szatmári táncokkal varázsolta felejthetlenné a rendezvény végét. A zilahi Csuprosok citerazenekar előadása is megerősítette a jelenlévő érdeklődőkben: érdemes odafigyelni népművészeti hagyományainkra.

A konferencia záró akkordjaként „színre lépő” Szabó Attila muzeológus (a Zilahi Csuprosok citerazenekar irányítója, aki a rendezvény szervezésében is hathatós segítséget nyújtott), saját kerámia gyűjteményéből rögtönzött tárlat révén, „tapintható közelségbe” kerültek Szatmár vidéke fazekas központjainak: Szatmárnémetinek, Nagykárolynak, Nagybányának, Felsőbányának, Tasnádnak, Misztótfalunak és Vámfalunak néhány jellegzetes, mívesen kivitelezett cserépedény típusai: tányérok, szilkék, kanták, bokályok, korsók, káposztás fazekak. A különböző tájegységek kerámiáját, köztük a szatmári fazekasságot évek óta kutató képzőművész-muzeológus a nagybányai stílusú kerámiáról beszélve kifejtette: városias, magas színvonalat képvisel. Egy részük fehér alapon kék szarú-vonalas díszítésű. Alkalmazott motívumok: virág, madár, emberi alak, csillag. Másrészük fekete alapon fehér szarú-vonalas díszítésű. Tulipán, stilizált virág, geometrikus motívumok jellemzik.

A felsőbányai stílus esetében megkülönböztetjük a református magyarokra jellemző változatot, melynek jellegzetessége a fekete alapra festett fehér vonaldísz, stilizált virág vagy fenyőág motívum. Ugyanakkor zöld és sárga mázas változatok is helyenként megtalálhatóak. A görögkatolikus izamenti románoknál a fehér alapú karcolt, piros és zöld színezetű edények a jellemzőek.

A vámfalui edények fehér, fekete és vörös alapúak. A csillag, nap, virág, madár, emberi alak, kereszt, geometrikus alapformák kivitelezésénél zöld, piros, sötétbarna, ritkábban pedig sárga színt használtak.

A tasnádi edényeknél használt színek: fehér, barna, zöld, kék, piros. Alkalmazott motívum: a fenyőág és a vonalkázás. Földművesként művelték a fazekasságot. Kezdetben céhekbe tömörültek, amely azonban hamar felbomlott. A II. világháború után négy mester tevékenykedett a településen. Az előadó értékelése szerint a szatmárnémeti, a nagykárolyi és a misztótfalui kerámia múltja kevésbé kutatott, és stílusbeli sajátosságaik sincsenek kellőképpen feltérképezve.

Kolozsvár, 2018. január 28 – február 5.

Székely Géza képzőművész-tanár, programszervező

